

Seljuklylar we olaryň ata-babalary

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar, Türkmen dili

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Seljuklylar we olaryň ata-babalary SELÇUKLULAR VE ATALARI

Selçuklular, eski dönemlerde Kazakistan steplerinde yaşamışlardy. Türkmenlerin bu dönemdeki hakimine yagba (yabgu) derlerdi.

Yabgu, İslam yurduna askeri bir saldıry düzenlemişti. Selçuk'un atası Tokak ona karşı çyktı ve gitmemesini teklif etti. Ama yabgu kendi düşüncesini değıştirmeyince Tokak ona karşı güç kullanmak zorunda kaldı. Yabgu, Tokak'ı yaraladı. Tokak onun oğlunun yüzüne güçlü bir şekilde vurmıştu. Yabgu bundan dolayı kinini içinde sakladı. Ama daha sonra Tokak'ın oğlu Selçuk kemalat yaşyyan erişince Yabgu onu emir olarak atayıp "su-başy" diye ad (unvan) verdi. Su-başy-meri, ordu başy manasındadır. Yabgu'nun eşi kocasına, sen Tokak'ın oğlu Selçuk'u köşke (saraya) yaklaştırma, hukuk verme, onun hükmüne son ver, eğer sen onu öldürmezsen senin padişahlık çeşmen su bulamaz (hakimiyetin sona erer, daimi olamaz) eğer ona ölüm şarabını içirmezsen, eninde sonunda senin başyny alır demiştir. Bu sözleri Selçuk kendi kulağı ile duymuştur. Daha sonra Selçuk "kötüden boynunu satın al" denen sözü düşünüp "mallarımıza otlayacak meydana az veriyor" diyerek bahane ile çok sayıdaki sığırını alıp, kendine Cent bölgesini mesken tutmuştur. Emir Selçuk, 100 yıl yaşayıp burada vefat etmiştir. Bazı ortaçağı yazarlarına göre 107 yıl yaşamıştır. Selçuk'ın yaptıkları ve oğulları hakkında çeşitli malumatlar vardır. Farkly bir kaynakta onun üç oğlu; Mikail, Musa ve Yabgu-Arslan adlarıyla kaydedilmiştir. Yabgu Arslan'ın adı belki de İsrail'dir. Ortaçağ tarihçisi Reşideddin'in yazmasına göre, Selçuk'un beş oğlu vardır. Onların adları; İsrail, Mikail, Musa Yabgu, Yusuf ve Yunus'dur. Onlar ilk dönemlerde Hıristiyan dinine meyilli idiler.

Selçukoğulları, bir süre sonra Buhara civarına geldiler. Emir Mikail, bu dönemde devletin başında idi. Selçukluların, Maverâünnehir'den, buhara steplerinden, Horasan'a bu günkü Güney Türkmenistan'a göç edip gelişleri hakkında tarihi kaynakların verdiği bilgiler birbirine benzemektedir. Bazı kaynaklarda Selçukluların Mahmut Gaznevi'den, Horasan'a göç etmek için bir elçi göndererek izin istedikleri kaydedilmektedir. Gaznevi Sultanı Sebük Tegin'in oğlu Mahmut, Selçukluları, Maverâünnehir'den, Horasan'a göç ettirmiştir. Güney Türkmenistan'ın bu günkü toprakları XI. Asırda Mahmut Gaznevi'nin idaresi altında idi. Horasan'ın bu vilayetinde Gaznelilere karşı sık sık mücadeleler olmuştur.

Mahmut Gazenvi bir kaç kez asker göndererek bu mücadeleleri yatıştırmıştır. O, Kuzey Horasan'ın huzur içinde olmasını istemiştir. Bundan dolayı Selçukluların, Horasan'a gelmeleri için izin vermiştir, diye bir malûmat vardır. Selçukluların torunlarından Tuğrul Bey, Nusay'ı (Nesa), yabgu Ferevan'ı (Gızılarbat bölgesinde) ve Davut Çağrı Bey, Dehistan'ı almıştır. Selçuklular, Oğuz boylarının bir şubesi olup X. Asırda bir birlik teşkil etmeye başlamışlardır. Selçuklu kethüdaları, Semireçe'de ve Maverâünnehir'de, Karahaniler ile birbirlerine düşman idiler. Neticede Selçukiler, Buhara steplerinde sıkıştırılıp buralardan çıkartılmış ve onlar da Harezm'e gelmişlerdir. Ama Harezm'de onlara düşman olacak olan feodal hükümdarlar ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Daha sonra Selçukiler, Harezm'den, Kuzey Horasan'ın, Nusay vilayetine gelerek burayı mekan tutmuşlardır.

Güney Türkmenistan, bu dönemde Afganistan'daki, Gaznevi hanedanlığının birliğine dahil idi. Fakat ahali, Gaznevilerin ağır zulümlerine ve vergilerine karşı mücadele halinde bulunuyordu. 1027 yılında Farav'ın (bugünkü Gızılarbat'ın yanındaki Parav Kalası) yakınlarında büyük isyanlar meydana gelmiştir. Gaznevi hanedanlığının başında bulunan Mahmut Gaznevi kendinin seçmiş olduğu askeri birlikleri, isyan çıkaran Türkmenlere karşı göndermiştir. Bu isyan ancak zorluklarla bastırılabilmiştir. Savaşta 4000 Türkmen helak olmuştur. Türkmenlerin bir bölümü Balkan dağlarına doğru

çekilmiş, diğerlerinin bir kısmı ise, İran, Irak ve Türkiye'ye doğru gitmişlerdir. 1035 yılının 19 Haziran'ında 17.000 seçilmiş atlı askerden mürekkep olan Gazneviler, Kuzey Horasan'da (bu günkü Güney Türkmenistan toprakları yaşayan Selçukilere karşı saldırıya geçmişlerdir. Bu şekilde beş yıl sürecek olan (1035-1040 yıllarında) Selçuklu, Gazneli savaşı başlamıştır. Savaşın ilk yıllarında Gazneviler, üstünlük kazanmış iseler de, sonradan Selçukiler kendilerini toplayıp müdahaleyi kendi lehlerine çevirmişlerdir. Selçukiler, Merv'i (marı) ele geçirip Saraght'ın (serahs) yanında yapılan savaşta Gaznevilerin, Horasan'daki askeri güçlerini darmadığın etmişlerdir. Bundan sonra Tuğrul Bey'in idaresindeki Selçuklu askerleri Gaznevilerin en büyük şehirlerinden olan İran'ın Nişabur şehrine şiddetli bir saldırı sonucunda girmişlerdir. Tuğrul Bey Nişabur'da onun kardeşi olan Çağrı bey Merv şehrinde sultan ilan edilmiştir.

Gaznelilerin emiri Mesut, kırk elli bin adamdan ibaret olan askeri gücü ile Serahs'ın güney taraflarında Selçuklular ile savaşa girişmiştir. Bu savaşa Çağrı Bey iki bin atlı asker ile katılmıştır. Zafer başlangıçta Gaznelilerin lehine olmuştur. Ama uzun süren savaşlar Gaznelilerin askerlerini yorgun düşürmüştür. Selçuklular bu durumdan faydalanmışlardır. Sonra Gazneliler onlara anlaşma teklifinde bulunmuşlardır. Selçuklular bu sayede askeri kuvvetlerini iyice toparlayabilme imkanına sahip olmuşlardır. Selçuklular bu savaşta ayrıca üstün bir yiğitlikle mücadele vermişlerdir. Mücadelenin sonunda Gaznevileri yenilgiye uğratmışlardır. Merv, Serahs ve Nişabur, Selçukluların eline geçmiştir.

Gaznevi emiri Mesut, Serahs'da yapılan anlaşmadan dinlenmek için faydalanmış ve hızla hareket geçmiştir. O, 1039 yılının güzünde Nişabur'a saldırmıştır. Gaznevi askerleri Nişabur'dan kuzeye giden yolu kesmiştir. Ama Tuğrul Bey, Gaznelilerin kuşatmasından kurtulup, Kuzey Horasan'daki büyük şehirlerden biri olan Abiver'de (bugünkü Kaka bölgesindedir). Gelmiştir. Burada tekrar kendine güç toplamıştır. Gazneviler eski Mehne'de (bugünkü Duşak istasyonunun güneydoğusundaki Orta Çağ Mene şehri) ahali tarafından kırk gün süresince verilen

mücadele ile karşı karşıya kalmışlardır. Gaznevi beyzadelerinin bir çoğu Mehne'de öldürülmüştür. Bunun intikamını olmak için Gazneviler, Mehne'nin ahalisinden kırk bin kişinin sağ elini kesmişlerdir.

Abivert'de ve Nusay'da yapılan savaşlar Selçukilerin yiğitliğine halel getirememiştir. Bu devrin karmaşık durumunu ifade eden Gaznevi tarihçesi Beyhaki'nin yazmasına göre, Tuğrul Bey birkaç gün zırhını çıkarmamış hatta uyurken bile hakanını yastık olarak kullanmıştır. Bey yıl süren savaşın sonuncusu 1040 yılının Mayıs ayında, Dandanakan'da (Merv ile Serahs arasındadır) yapılmıştır. Selçukilerin bu savaşta asıl gücü 16.000 atlı asker (süvari) idi. Çeşitli uruğları olan Gaznevi askerleri, Selçukluların saldırıları karşısında kaçmaya başlamışlardır. Hatta Emir Mesut''n atı düşecek duruma gelmiş fakat son anda kaçarak kurtulmayı başarmıştır. Böylece Gaznevilerin, Horasan'daki hükümlanlığı sona ermiştir.

Selçukileri, Kuzey Horasan'da kazandıkları askeri üstünlükle yetinmemişlerdir. Onlar İran'a, Kafkasya'ya, Ön Asya'ya, Harezm'e doğru akınlarına devam ederek çok sayıda devleti ve İmparatorluğu kendi toprakları dahilinde birleştirmişlerdir. Onların toprakları genişleyip Azerbaycan'dan Belh'e, Harezm'den Hindistan'a kadar olan topraklar Selçuklu hakimiyetine girmiştir. Akın yapılarak önceden ele geçirilen yerler Selçuklu serdarlarına pay edilmiştir. Neticede Çağrı bey, Merv'i, Belh'i ve Serahs'ı almıştır. Selçuk'un oğlu Musa, Herat'ı, Bust'ı ve Seyistan'ı almıştı. Tuğrul Bey Nişabur'u almış sonradan sahip olduğu toprakları Bizans sınırlarına kadar genişletmiştir.

Selçuklu padişahları tahta geçmeden önce, biz Türkmenlerin Kınık diye adlandırılan kolundanız demişlerdir. Ama Padişah tahtına oturduktan sonra biz Afrasiab (Afrasiyab) uruğundanız demeye başlamışlardır. Selçuklu devleti, Alparslan'ın (1063-1072 yıllarında) ve onun oğlu Melik Şah'ın (1072-1092 yıllarında) hüküm sürdüğü dönemde çok güçlenmiştir. Alpaslan, Ermenistan'a hücum ederek burayı ele geçirmiştir. Guziya (Gurziya) (Gürcistan) topraklarını yağma ederek ilerlemişlerdir. Daha sonra Bizans Devleti ile karşılaşarak

onların askeri birliklerini darmadağın etmişlerdir. O, ayrıca doğuya ve Maverâünnehir'e doğru seferler düzenlemiştir. 1072 yılında Buhara'yı ele geçirmiş ve bu yıl içinde ağır bir şekilde yaralanarak vefat etmiştir.

Melikşah babasını fütihat siyasetini daha sonra da devam ettirmiş ve XI. Asrın sonlarında Küçük Asya'yı (Anadolu'yu) topraklarına katmıştır. Selçuklu askerleri, Suriye'ye saldırarak başkenti olan Dimaşk'ı (Damaskus'u) ele geçirmişlerdir.

Melikşah'ın hüküm ferma olduğu dönemlerde, bugünkü Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Afganistan'ın büyük bir kısmı, İran, Kafkasya, Suriye ve Irak, Selçuklu topraklarına dahil olmuştur.

Karl Marks, doğu memleketlerinin tarihini öğrenirken Melikşah'ın döneminin özelliğinin vurgulayarak "Melikşah kendi devletini, kendi padişahlığını çok sayıdaki küçük devletlere bölüştürüp, onları vassal olarak kabul etmiştir" diye yazmıştır. Fakat 1092 yılında, Melikşah'ın ölümünden sonra oğulları arasında taht Çin mücadelesine başlamıştır. Selçuki hanedanlığının son güçlü sultanı Sancar (1118-1157 yıllarında) olmuştur. Bu dönemde Merv, Selçuklu Devleti'nin başkenti olarak kabul edilmiştir.

Türkmenler, Selçukluların, İran'daki, Küçük Asya'daki ve Suriye'deki savaşlarına katılarak birlikte mücadele etmişlerdir. Türkmenlerin ayrı ayrı birlikleri Mısır'a hatta İspanya'ya kadar gitmişlerdir. Selçukluların devrinde askerlik görevi Türkmenlerin en ağır mükellefiyeti olmuştur. Sultanın köşkünü, silahlarıyla mücehhez bir şekilde donanmış bin kadar Türkmen askeri korumuştur. Adet olduğu üzere Selçukluların akın yaparak ele geçirdikleri yerlerde savaşan ve devletin topraklarında bulunan boylara Türkmen adı verilmiştir. Balkan dağlarında ve kuzeyde Garagum'daki (Karakum) boylara Selçuklular denilmiştir. Kuzey Maverâünnehir'de konar göçer olarak yaşayan boylar eski Oğuzlar adıyla bugün bile adlarını muhafaza etmektedirler Belh vilayetinde Halaçlar, Karluklar ve bazı Selçuklu Türkmenleri yaşamaktadırlar. Onlar emir Kumaç'ın idaresinde idiler. Bu devirde Kumaç ile Toharistan kethüdası

Zenni'nin arasında yapılan kanlı savaşlardan Türkmenler çekilmişlerdir. Belh vilayetinin emiri Kumaç öncelikle Zenni'nin oğlunu öldürmüş ve babasına oğlunun etini yedirttikten sonra Zenni'yi de katlettirmiştir.

Selçukiler devrinde, Selçuklu Türkmenleri de, Oğuzlar da, ağır vergiler ve meşakkatlere dücar olmuşlardır. Türkmenler askeri yağma akınlarından bundan sonra geri çekilmişlerdir. Sultan Sancar, Toharistan'da yaşayan Oğuzlara karşı mücadeleye başlamıştır. 1153 yılında Tacikistan'ın dağlık vilayetinde Oğuzlara, Sancar'ın emirlerinden bir kaçı esir düşmüş ve akabinde boyunları vurulmuştur. Sancar öncelikle Belh'e daha sonra ise Merv'e kaçımtır. Oğuzlar, Sultan Sancar'ı takip ederek Merv'de onu esir almışlardır. Bir süre sonra Sancar esaretten kurtulmayı başarmıştır. Ama esaretten kurtulduktan sonra 1157 yılında vefat etmiştir. Sultan Sancar'ın ölümü, Orta Asya'da Selçuklu Devleti'nin çöküşünü hızlandırmıştır. Kuzey Türkmenistan'ın topraklarında ve Mangışlak'ta yaşayan Türkmenler, Harezmşah ünvanını alan bir boylardandır. 1128 yılında Muhammet vefat etmiş ve onun yerine oğlu Atsız (1128-1156 yıllarında) tahta çıkmıştır. Atsız'ın hüküm sürdüğü devirde devletin toprakları büyük bir hızla genişlemiştir. Güney Türkmenistan'ın, Nesa vilayetini de kendi topraklarına katmıştır. Ama bundan kısa bir süre sonra Atsız'da vefat etmiştir. Atsız'ın yerine onun oğlu İl-Arslan (1156-1172 yıllarında) geçmiştir, onun döneminde Gürgen, Dehistan ve birçok yer Harezm'e tabi olmuştur.

Harezmşahların fütühat siyaseti Tekeş (1172-1200 yıllarında) ve onun oğlu Alaaddin Muhammed II (1200-1220 yıllarında) döneminde de devam ettirilmiştir. Merv, Nesa ve Yazır vilayetleri, Harezm'e dahil edilmişlerdir. XIII. Asrın başlarında, güç kazanmış olan Moğol Devleti'ni kuran Temutan'ın komşusu olan Hıtay'dan (Kıtay-Çin) başlamıştır. Hazem şahı Muhammet II, Çingiz Han'ın askeri gücü ve kuvveti hakkında bilgi alma düşüncesi ile 1215 yılında Moğolistan ülkesine elçi göndermiştir. Elçiler geri geldikten sonra, Cengiz han onları kabul ettiğinin ve iki memleket arasında ticaret münasebetleri geliştirmeyi istediğinin söylemiştir.

Bundan sonra Cengiz Han''a, Harezmm'' elçiler göndermiştir. Vekillerinin nezaretinde değerli elçiler ile yüklü olan 500 develi bir kervan da gönderilmiştir. Kervanlar, casusluk ve kötü niyet için geldiler diye Muhammet şah'a haber vererek elçilik heyetini k t lemişlerdir. Bunun için Harezmm şahı, Cengiz Han'ın gönderdiği elçilerin öldürülmesi için buyruk vermiştir. Harezmm'in sınırında Moğol kervanları tarumar edilerek 450 kişi katledilmiştir.

Bu durum ise, önceden hazırlanarak savaş için bahane arayan Cengiz Han'a iyi bir fırsat olmuştur. 150-200 bin askerden mürekkep olan Moğol atlı süvarileri, Cengiz Han'ın komutasında, 1219 yılında Harezmm Devleti'ne karşı hareket geçmiştir. Harezmm şahı Muhammet kısa süre ini bütün emirlerini ve askerlerini kurultaya çağırmıştır. Herkes savaş için farklı bir fikir teklif etmiştir. Nihayetinde Maverünnehir şehirleri muhkemleştirilmiş ve Harezmm askeri gücünün Amuderya'nın boyuna yerleştirilmesine karar verilmiştir.

Moğol askerleri ilk önce Buhara'ya saldırarak burayı kendi topraklarına katmışlardır. şehri öncelikle yağmalanmış ve daha sonra ahalinden kadınlar seçilerek namuslarına halel getirilmiştir. Sonunda Moğollar, Buhara şehrini yakmışlardır. Semerkant'da, Moğol askerleri geçir çekilmek zorunda kalmışlarsa da feodallerin ve din adamlarının Moğolları desteklemesi, Semerkant'ın, Cengiz Han'ın topraklarına dahil olmasına sebep olmuştur. Moğolların  st üste kazandıkları  st nl kler, Hazem şahı Muhammet'i şaşkın duruma düşürmüştür. Bütün gücü ile düşmana karşı savaşmak yerine Muhammet, İran'a doğru kaçmıştır. Moğol askerleri, Harezmm'de şahı takip ederek onu kovalamışlardır. O, Kaspi (Hazar) Denizi'nin i tarafından giderek, uzak bölgelerdeki adaların birinde gizlenmiştir. Buradaki adada akciğerini  ş terek verem olup, 1230 yılının Aralığında vefat etmiştir.

Harezmm şahısın yurdunu terk edip kaçması, ahalî arasında anlaşmazlık ve şaşkınlık yaratmıştır. Halk, Moğollara karşı mücadele etmeye karar vererek savaşmaya başlamışlardır. Harezmm'de yaşayan ve zorbalıkla Moğol askerlerinin içine dahil

edilen Türkmen boyları isyan etmişlerdir. Fakat Moğollar isyan edenleri şiddetle cezalandırmışlardır. Bundan sonra Harezmi'de ki, Türkmenlerin bir bölümü Amuderya'nın üzerinden Amula (Çerçen'e) ve Merv'e gelmişlerdir. Moğol askerlerinden büyük bir bölümü bu savaşta kırılmıştır. 1221 yılının yazında Ürgenç'i düşmanlar ele geçirmişlerdir. Sanatkârlar, çocuklar ve kadınlar esir alınarak götürülmüştür. Daha sonra Ürgenç şehri Amuderya'nın sularına gark edilmiştir.

Moğollar, Harezmi'yi yer ile yeksan eyledikten sonra Güney Türkmenistan'a yönelmişlerdir. Şehristan, Nesa, Abiverst ve Serahs gibi büyük şehirleri alan Moğollar, 1221 yılının başlarında Merv'i kuşatmışlardır. Kuşatma 8 gün boyunca devam etmiştir. Ahali karşı koymasına rağmen şehir hakimi korkaklığından dolayı düşmana boyun eğmiştir. Moğollar, Merv'in ahalisini şehrin dışına çıkararak sanatkârları, çocukları ve kadınları esir almışlardır. Kalan ahaliyi tamamen kırmışlardır. Halkın, devletin zenginliğinin yağmalamışlar ve yerli halkın medeniyetini, sanatını ayaklar altında yok etmişlerdir.

Moğollar, 1221 yılında Orta Asya'da bitmek tükenmek bilmeyen fiillerinden sonra Afganistan'ın kuzeydoğusuna doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Bir yerler, Harezmsah devrinde, Muhammet'in büyük oğlu Celaladdin'in ordusu arasında savaş başlamıştır. Celaleddin'in kendisi yiğitçe savaşmıştır. Ama ordu komutanları arasında anlaşmazlık çıkmış ve Celaleddin'e istediği yardım verilmemiştir. Bunun için de Moğol ordusu üstün gelmiştir. Cengiz Han, Celaleddin ile yapılan bu savaşı her zaman için hatırlamış ve onun yiğitliğine büyük değer vermiştir. Kendi oğullarının yanında o; "Oğul dediğin Celaleddin gibi yiğit olmalıdır" demiştir.

Böylece Moğollar, Orta Asya'yı, Afganistan'ı kendi topraklarına katmışlardır. Cengiz Han, 1222 yılında, Moğolistan'a dönüp 1227 yılında ölmüştür. Moğollar çok sayıda yeri tahrip ederek viraneye çevirmişlerdir. Şehirleri, obaları, mimari eserleri ve sanat yadigarlarını yıkmışlardır. Kadim Merv'in zengin kütüphanelerini ise ateşe vererek yakmışlardır. Su kanallarını, yapıları, kuyuları ve kaynakları

berbat eylemişlerdir. Sanatkârları ve mimarları esir alarak götürmüşlerdir. Böylece yerli halkın iktisadının medeniyetinin ve sanatının gelişmesine büyük zarar vermişlerdir. XIII. Asrın ikinci yarısında Güney Türkmenistan, Hülagü Devleti'nin birliğine dahil olmuştur. Kuzey Türkmenistan'ın toprakları ise Atın Orda'nın sınırları içerisinde kalmıştır. Bu devletin yönetiminde ilk kez Hülagü Han (1256-1265 yıllarında) bulunmuştur.

Hülagü Devleti'nin serhaddi, işgal sonucu aldığı memleketlerin sınırlarına kadar ulaşmıştır. Bu devletin birliğine İran, Afganistan, Azerbaycan, Ermenistan, Mezopotamya'nın birçok yeri ve Küçük Asya'nın doğu bölümleri dahil olmuştur. Mısır'a boyun eğdirmeyi Hülagüler de başaramamışlardır. Amu Derya'dan, Mısır'a kadar olan mesafe Hülagü Devleti'nin idaresi altında birleşmiştir. Hülagü hanları, yerli feodallerini çok geniş olan topraklarını ellerinden almışlardır. İlk önce mal bakmak ve av avlamak için en elverişli olan yerler alınmıştır. Hülagü'nün devrinde ahalinin durumu çok bozulmuştur. Can başına verilen vergi, orduya yiyecek olarak verilen vergi, hasılı %60'ı toprak vergisi, yol vergisi olarak verilen vergi ve benzeri vergilerin çokluğu halkı perişan etmiştir. Memlekette meydana gelen külfet sebebiyle Hülagülerden olan Gazan Han devrinde bazı reformlar yapılmıştır. Onlar esasen aşağıdakilerden ibarettir:

Ordu kurmak için alınan vergi yatırılacaktır.

Memleketteki ağır durumdan dolayı tahammül edemeyip iden kişiler geri getirilecektir.

Ahaliden alınan vergilerin hesabı alınacaktır ve bu konuda önceki gibi düzensizlik yasak edilmiştir.

Memleketin her yerinde aynı pul (para), ağırlık ve uzunluk ölçü sistemi kabul edilecektir.

Uygulanan bu tedbirler devletin idare ediliş şeklinin kuvvetlenmesine imkan vermiştir. Fakat her ne yapılsa yapılsın halkın çoğunluğu ağır vergilerden ve müşkilattan bıkmıştır.

Padişah Timur'un aslı Türk-Moğol han ve beğlerinden idi. O nce Maverünnehir'e sonra Harezm'e boyun eğdirmişti. Timuriler Devleti'nin merkezi Semerkant idi. 1381 yılında Timur'un ordusu, Merv'e ve Nesu (Nusay) vilayetlerine doğ yönelmişti. Yerli hakimler hiçbir karşılık göstermeden Timur'a boyun eğerek tabi oldular. Ama Doğu Türkmenistan'da, Timur'a karşı koyma hareketleri görülmüştü. Bunun için 1382 yılında Timur ikinci kez sefer düzenlemiştir. Ama bununla halkın karşı koyması engellenememiştir. Halkın hareketlerinin bastırılmamış 1384 yılında Timur'a tekrar askeri bir sefer düzenlemek için bahane teşkil etmiştir. Bundan sonra Saragh (Serahs), Abivert, Nusay ve Durun gibi şehirler ona boyun eğmişlerdir. Moğollar gibi Timur'7da işgal ettikleri yerleri yağmalamıştır. Esir alınanların gücü ve başarıları Semerkant'ı imar etme içinde kullanılmıştır. O topraklarında, güzel olan bazı abidevi binalar inşa edilmiştir.

Timur'un gazabının hissiyatıyla, Hindistan'ın ikinci prime ministırı (başbakanı) olan Djavaharla Nehru şöyle yazmıştır; "Onun esas hevesi insan kellesinden piramit kurmaktı." Evet bu hakikat da bir merhamet vardır. Bir defasında o iki bin adamı sağ olarak kerpiç duvarın içine koyarak taş ve sıva ile sıvattırıp "kale burcu yaptırmıştım diye gururlanmıştır. "Orta Asya'da çok ayda şubesi olan ordulardan ve fatihlerden dördü, halen daha hatıralardadır. Onlar, İskender veya Aleskandr Makedonskiy, Sultan Mahmut, Cengizhan ve Timur"dur denilmektedir. Nehru z kızı İndra Gandhi'ye hapisten yazdığı mektuplarda bundan bahsetmiştir.

Timur, Orta Asya'da hakimiyeti ele almakla yetinmemiştir. O, İran'a, Hindistan'a, Kafkasya'ya ve Küçük Asya'ya birçok kez yağma kanıları düzenlemiştir. Timur'un ordusunda Türkmen atlıları da mecburi olarak kulluk yapmışlardır.

Timur'un devleti, büyük toprakları kendi topraklarına dahil etmiştir. Ama bu devletin iktisadi temeli yoktu. 1405 yılında, Timur öldükten sonra, onun oğulları Miranşah ile şahrın'un arasında miras konusunda mücadele başlamıştı. şahrın (1405-1447 yıllarında) Horasan'ı idare etmeye başlamıştır. Timuriler Devleti'nin merkezi Semerkant'tan, Afganistan'ın

Herat şehrine taşınmıştır.

Şahruh, Timur gibi büyük askeri seferler düzenlememiştir. O memleketinde tarımı, ticareti ve şehirleri geliştirmek için birçok şey yapmıştır. Kanalların kazılması ve hendeklerin düzenlenmesi gibi mühim işlerde yaptırmıştır.

Timur ve Timuriler devrinde feodallik hükmünün esası olan derebeylik sistemi geliştirilmiştir. Bütün bölgeler ve vilayetler miras hükmünde verilmiştir. Bu miras verme işi "Suyurgal" diye adlandırılmıştı. Suyurgal sahibi, yerli halkı tespit edip vergiye tabi kılmıştır.

Şahruh'un ölümünden sonra Timuri şehzadesi Ebul-Kasım Babür, Horasan'ın idaresinde bulunmuştur. Oy, Nusay ve Yazır vilayetlerini kendine boyun eğdirmiştir. Ama şehirler, köyler ve güzel imaretler hiçbir zaman Moğolların saldırısından önceki durumuna ulaşamamıştır. Timuriler devrinde halkın durumu ağırlığını korumuştur. Uzun süren savaşlar, göçebe boyların sık sık yağma akını yapmaları, halkı büyük ızdıraplara düşür etmiştir.

Türkmen boyları siyasi yönden dağınık idiler. Bunun için de onlar bağımsız devlet olamadılar. Türkmenlerin etnik birliği tek bir soydan oluşmamış, bunun yanı sıra çeşitli boyların birlemesinden biraraya gelmişlerdir. Türkmen halkının meydana gelmesinde sadece konar-göçer Oğuz-Türk boyları etkili değildir. Bunun yanı sıra yerleşik ahalinin de rolü çoktur.

XI-XII. asırlarda, Türkmen halkının maddi yönden kemalâta erişmesinden başka dil, yaşayış ve medeni yönden de ilerlemeler kaydedilmiştir. Orta Çağlarda yaşayan Türkmenlerin diline Fars dilinden çok sayıda kelime girmiştir.

Ama XIII-XV. Asırlardaki durum biraz daha değişmiştir. Türkmen dilinde Farsça kelimeler yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Bunun tersine

Türkmen dilinin sözlük birliği daha çok zenginleşmiştir.

(Egen Atagarriev "Selçuklular ve Ataları" Erdem Cilt: 9 Sayı: 27 1997 Sayfa: 951)

Önceden Türk-Oğuz boyları çok fazla ihtilaf içinde bulunsa da zamanla kendilerini Türkmen diye adlandırma istekleri bir hayli artmıştır.

Doğu Türkmenistan'ın topraklarında Yazır, Bayat, Sancar gibi Türkmen boyları yaşamaktadırlar. Birçok şehirde, köyde konar-göçerler ve ziraat ile uğraşan yerli boylar birbiriyle karışık olarak yaşamaktadırlar. Onların dili de, yaşayışı da, medeniyeti de birbirinininkine karışmıştır. Nohurlular, Mürceliler, Enevliler ve Mehinliler gibi Türkmen boyları bu şekilde meydana gelmişlerdir. Demek ki Türkmen halkı sadece bir boydan meydana gelmemiş çeşitli boyların biraraya gelmesiyle oluşmuştur.

XIII-XV. asırlarda Türkmenlerin birçok boyu kuzeyde, Üstyurt'ta ve Mangışlak'da yaşamışlardır. Bu boylar birbirleri ile karışmışlardır. Netice olarak yine kardeşlik karışmalarında yeni feodal birleşmeler meydana gelmiştir. Bundan dolayı, urug-boy ayrımı yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. XIV-XV. Asırlarda Türkmen halkı tamamen gelişimi tamamlamıştır.

Selçukiler Devleti'nin ve Harezm şahlarının geniş topraklarda hüküm sürmeleri, ticaret yollarının, şehirlerin ve kervansarayların gelişmesini sağlamıştır. Türkmenistan'ın bugünkü topraklarında Dehistan, Şehristam, Nusay, Abviret, Saraght, Köne Mari, Amul, Ürgenç gibi büyük ticaret ve sanat merkezi olan şehirler çok sayıdadır.

Ortaçağ şehirlerinin bir kaçınıla zengin kütüphanelerde, ilmi araştırma işleri ile ilgilenen alimler olmuştur. 13. Asırda yaşamış olan coğrafyacı Yakut'un yazmasına göre eski Merv'de 12 kütüphane olup, 144.000 cilt kitap vardı. Bazı alimler, her birinin fiyatı bir dinardan ibaret olan kitapların 200 den fazlasını alıp, kendi kütüphanelerinde bulundurmuşlardır. İslam dininin yasaklamasına rağmen resim sanatı da gelişmiştir. İçtimaiyat, en, edebiyat ve mimari ilimler sahasında çok büyük başarılar kaydedilmiştir.

Doğunun büyük alimi hekim ve filozof olan İbn-i Sina (Avicenna), Ürgenç'te, Nusay'da ve Abivert'te bulunmuş, buralarda çalışmıştır. Ünlü Orta Asya tarihçisi Samani'nin birçok şehirde bulunarak Arap dilinde yazdığı eserleri 40'dan fazladır. O, Bağdat'ın tarihini ve birçok ciltten ibaret olan Merv'in tarihinin yazarıdır.

Harezmi Şahı Tekeş'in köşkünde çalışan ünlü alim Fahrettin Razi "İlimler Külliyyatı" adlı ansiklopedik eseri yazmıştır. Onun bu eseri sosyal, fen, teknik ve diğer ilimlerin 57 dalını kendi içinde bulundurmaktadır. Horasanlı şair Ömer Hayyam'ın eserlerinde derin filozofik görüşler ve ataistik nitelikler mevcuttur. Bazı malumatlara göre 1074-1075 yıllarında, o Merv'deki sultanın rasathanesinde astronom olarak görev yapmıştır.

Aslı, Mehneli (Kaka bölgesinin topraklarında Mehne diye adlandırılan orta çağ şehri vardır) Enveri, 1191 yılında vefat etmiştir, birçok edebi eser meydana getirmiştir. Oğuzların, Merv'i, yağmalamasından dolayı "Horasan'ın Gözyaşları" adlı milli destanı yazmıştır. Enveri, astronomi ilmi ile de ilgilenmiştir. O, alemdeki cisimlerin çekim yasası hakkındaki hipotezi ileri sürmüştür.

Şehir inşası, mimari ve güzel sanatlar alanında büyük başarılar kaydedilmiştir. 'Dehistan, Şehristam, Nusay, Abivert, Saraght Marı, Ürgenç gibi şehirlerde çok güzel bir şekilde kültürel hususiyetleriyle mücehhez olan evler vardır. Mescitler, türbeler, minareler inşa edilmiştir. Sultan Sancar'ın (Bayramlı'da,) Ebu Sait'in (Kaka bölgesinde) türbeleri vardır. Ürgenç'in ve Dehistan'ın minareleri vb. Türkmenistan'ın mimari eserleridir.

Moğolların istilasası halkın medeniyetinin ve sanatının gelişmesine büyük zarar vermiştir. Birçok şehir ve oba (köy) yağmalanmıştır. Timuriler devrinde şehirleri, obaları, mimari imaretleri güzelleştirmekle ilgili bir çok iş yapılmıştır. Ama hiçbir zaman için Moğolların bu memleketleri istila etmesinden önceki duruma ulaşılamamıştır.

Egen ATAGARRIYEV "Selçuklular ve Ataları" Erdem Cilt: 9 Sayı: 27 1997.

Aktaran: Mustafa KALKAN. Taryhy makalalar